

TRABZON YALI MAHALLESİ ÖRNEKLEMİNDE KALANDAR VE ALATURBİ KUTLAMALARI¹

Damla BÜLBÜLOĞLU²

ÖZET

Dünyanın çeşitli bölgelerinde sosyal, kültürel ve dini değerler ışığında ortaya çıkan ritüeller tarih boyunca değişim göstererek varlığını sürdürmektedir. Günümüzde internet ve sosyal medya haberciliğinin yaygınlaşmasıyla birlikte farklı kıtalarda yaşayan birbirinden bağımsız toplulukların kültürel farklılıklarının bir sonucu olarak binlerce ritüel eylemi gerçekleştirildiği ve bu eylemlerin birçok toplumda aynı amaç doğrultusunda farklı yöntemlerle sergilendiği görülür. Bu bağlamda ritüel gerçekleştiği toplumun tarihi ve kültürel yapısını olgusal olarak araştırma imkânı sunar. Ritüeller incelendiğinde, *Kenosis* ve *Plerosis* olarak iki kategoriye ayrılarak *Kenosis*'in boşalmaya yönelik yaşamın sonu, yas, doğanın ölümü, güz ayları ve perhiz gibi konulu törenleri *Plerosis*'in de doldurmaya yönelik doğanın sevinci, yeniden doğuşun müjdesi, yağmur yağması, çiftleşme ve yaşamın oluşumu gibi konuları ele alan törenler olarak adlandırıldığı görülmektedir. Tüm bu temalar göz önünde bulundurulduğunda farklı toplulukların gerçekleştirdiği ritüel eylemlerinin benzer amaçlara ve konulara sahipken farklı eylem biçimlerinde gerçekleştirilmesinin arkasında yatan sebeplere ve günümüze gelene kadar geçtiği süreçlere cevap aranır ve açıklama getirilir. Bu çalışmada öncelikle karşılaşılan ritüel kavramı anlamsal olarak açıklanacak ve daha sonra tarihsel süreç ve sosyo-kültürel örüntüde Trabzon Yalı Mahallesi'nde gerçekleştirilen Kalandar ve Alaturbi kutlamaları örneklem çalışması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ritüel Kavramı, Kalandar Kutlaması, Alaturbi Kutlaması

---

¹Bu makale 28-30 Mayıs 2022 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş şeklidir.

²Başkent Ün., Radyo, Televizyon ve Sinema ABD, ORCID:0000-0001-6753-2667, damlabulbuloglu61@gmail.com
Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 19/07/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 05/09/2022

KALANDAR AND ALATURBI CELEBRATIONS IN THE PARADIGM OF YALI DISTRICT IN TRABZON

ABSTRACT

Rituals that emerged in the light of social, cultural, and religious values in various parts of the world have continued to exist by changing throughout history. Today, with the spread of internet and social media journalism, it is seen that thousands of ritual acts are performed as a result of the cultural differences of independent communities living in different continents, and these acts are exhibited in different ways for the same purpose in many societies. In this context, the ritual provides the opportunity to investigate the historical and cultural structure of the society in which it takes place. When the rituals are examined, they are divided into two categories as Kenosis and Plerosis, and the ceremonies of Kenosis such as the end of life, mourning, death of nature, the autumn months and fasting are also the joy of nature, the herald of rebirth, the rain, the copulation, and the formation of life. Considering all these themes, the reasons behind the ritual acts of different communities being carried out in different forms of actions while having similar purposes and subjects, and the processes they have gone through until today, are sought and explained. In this study, firstly, the concept of ritual encountered will be explained semantically, and then a case study of the Kalandar and Alaturbi celebrations held in Trabzon Yalı district will be carried out in the historical process and socio-cultural pattern.

Keywords: Concept of Ritual, Kalandar Celebration, Alaturbi Celebration.

GİRİŞ

Dünyanın çeşitli bölgelerinde mevcut coğrafyada daha önce var olan eski medeniyetler ve bu medeniyetlerinin sosyal, kültürel ve dini değerleri ışığında ortaya çıkan ritüeller tarih boyunca günümüze kadar karşılaştığı farklı medeniyetlerin değerleriyle harmanlanarak değişim gösterse de varlıklarını sürdürebilmiştir. Günümüzde internet ve sosyal medya haberciliğinin yaygınlaşmasıyla farklı kıtalarda yaşayan birbirinden bağımsız toplulukların kültürel farklılıklarının bir sonucu olarak binlerce ritüel eylemi gerçekleştirildiğine şahit olmaktayız. Böylece karşılaştırma imkânı bulduğumuz bu eylemlerin birçok toplumda aynı amaç doğrultusunda farklı yöntemlerle sergilendiğini tespit ettiğimizden ritüelin gerçekleştiği toplumun tarihi ve kültürel yapısını olgusal araştırarak analiz edebilmekteyiz. Ritüelleri *Kenosis* ve *Plerosis* olarak iki kategoriye ayıracak olursak *Kenosis*'in boşalmaya yönelik yaşamın sonu, yas, doğanın ölümü, güz ayları ve perhiz gibi konulu törenleri *Plerosis*'in de doldurmaya yönelik doğanın sevinci, yeniden doğuşun müjdesi, yağmur yağması, çiftleşme ve yaşamın oluşumu gibi konuları ele alan törenler olarak adlandırabiliriz. Tüm bu temaları göz önünde bulundurduğumuzda farklı toplulukların gerçekleştirdiği ritüel eylemlerini de özetlemiş oluruz. İşte bu nokta cevabını aradığımız soru ritüel eylemleri benzer amaçlara ve konulara sahipken farklı eylem biçimlerinde gerçekleştirilmesinin arkasında hangi nedenler yatmaktadır ve günümüze gelene kadar hangi değişim süreçlerinden geçmiştir.

Bu bağlamda geliştireceğimiz çalışmamızda öncelikle tarihsel süreç içerisinde karşımıza çıkan ritüel kavramına sosyal ve kültürel gelişimine açıklık getirerek Trabzon Faroz (Yalı) mahallesi örneğinde Kalandar ve Alaturbi kutlamaları bu kavram çerçevesinde incelenecektir.

1. RİTÜEL KAVRAMININ ANLAM ÖRÜNTÜSÜ

Ritüel sözcüğü Latince “rithus” kökünden gelmekte olup TDK sözlüğe göre Türkçe “ayın” anlamına Fransızca “rituel” kelimesiyle tanımlanmaktadır. Antropolojiye göre ritüel dini bir etkinlik olarak kabul edilir ve sosyo-kültürel yapının anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. “Ritüeller ise dinin toplumsal bellekte muhafaza edilerek, din tanımını yaşatan ve aktaran unsurun adı olmuştur” (Özgen,2021:1311-12). Kavramı psikanaliz açısından tanımlayacak olursak, planlı gerçekleştirilen her biçimsel eylemi bu bağlamda değerlendirebiliriz. Ancak ritüel eylemleri gruplar halinde ya da tek kişi ile gerçekleştirildiğinden katılımcılara şevk, mutluluk ve huzur gibi duygular hissettirir. Bu nedenle eylemlerin katılımcılar üzerinde yoğun manevi ve ruhsal etkileri olduğundan sıradan düzenli eylemler olarak tanımlamak yetersiz kalacaktır.

Bell’in açıklamaları bağlamında -ritüel kavramı insanların çoğunlukla gruplar halinde sosyal ve kültürel inançları ışığında düzenledikleri kutlamalara yükledikleri anlamları tanımlamak ve incelemek amacıyla 19.yy’da ortaya çıkmıştır. Böylece kavram, farklı kültürlerin kendilerini birbirleriyle kıyaslama yapmasına imkân sağlamış ve daha sonra yapılan akademik araştırmalar sonucunda çeşitli ritüel tanımları ortaya çıkmıştır. Tarihsel sürece baktığımız zaman öncelikle mit ve ritüel kuramcılarının ritüeli dini tanımlamak için ele almış olduğunu görürüz. Bu kuramcılar, kavramsal olarak ritüelin dini fikirlerin temelini oluşturduğunu iddia ettiler. Ancak daha sonra kavramı sosyolojik açıdan ele alan diğer kuramcılar toplumu ve toplumsal olguların yapısını incelemek amacıyla ritüelleri ve bu ritüellere atfedilen anlamları analiz etmeye başladı. Ayrıca antropologlar tarafından da değerlendirilen ritüeller, bir kültürün temelini oluşturan dinamikler olarak ifade edilmiştir. Bell’e göre “W. Robertson Smith'ten Clifford Geertz'e kadar, ritüel kavramı, basit bir analitik araçtan çok daha fazla işlev gördüğü için anlamlı olmuştur. Daha ziyade, hem bir nesnenin hem de analiz yönteminin karşılıklı inşasının ayrılmaz bir parçası olmuştur” (Bell, 1992:14).

Ritüel eylemlerin dini fikirlerin temelini oluşturur. Ancak Karaman, bu eylemlerin sadece dini bir çerçeveye sınırlanmayacağını iddia eder ve anlamsal olarak kavramı ritüel ve seremoni olarak iki farklı kategoride değerlendirir:

Dolayısıyla ritüeller dini olabileceği gibi seküler de olabilirler. Ancak dini ya da seküler olma durumuna göre kavramsal farklılaşma söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda sosyoloji ve antropolojide ritüel ve seremoni arasında bir ayrım öngörülmektedir. Bu ayrım, ritüelin daha çok dini, seremoninin ise dünyevi sembolik bir etkinlik olması temelinde şekillenmektedir. Ayrıca seremoni, birden fazla kişiden oluşan bir topluluk gerektirir, oysa ritüel, kolektif ya da tek bir kişi ile meydana getirilebilir. Bu yüzden Max Gluckman, ritüeli, törensel faaliyetlere benzer fakat mistik düşünceleri de içine alan faaliyetler olarak ele alır. Ritüel katılımcının mutluluğunu etkiler. Bunu onları korumak için ya da onları mutlu etmek için yaptığını inanılır. (Karaman,2010:229)

Ritüeller, dini, sosyal ve kültürel sembollerle ilişkili kolektif manevi değerleri ve duyguları ortaya çıkarır. Bu ilişki ritüel eylemleri yoluyla semboller ve insanlar arasında gerçekleşen etkileşim sonucunda ortaya çıkan yoğun duygulardan oluşan toplumu organize eden güçlü etkileşim yapılarını meydana getirir.

Ritüel kavramıyla ilgili çalışmaları Batılı kuramcılar perspektifinden ele aldığımızda aklımıza ilk gelen isim *Dini Hayatın İlk Biçimleri* adlı kitabın yazarı Emile Durkheim'dır. Durkheim bu kavramı Orta Avustralya yerlilerinin ritüel eylemleri üzerine kurgulayarak ritüeli güçlü bir duygu bağlamında ifade eden ilk kuramcılardan biridir. Toplumu çeşitli açıdan bir arada tutan dinamiklerin temellerini araştıran Durkheim, kavramsal olarak dini ritüel bakış açısıyla ritüelin bir toplumu bir araya getiren temel araç olduğunu iddia etti. Avusturalya yerlilerinin primitif davranışsal özellikleri olduğunu var sayarak ritüelin toplum hayatındaki önemine dair bir kavram oluşturdu. Ona göre ritüel yoğun ve düzenli etkileşime olanak sağlar.

Durkheim, ritüellerin, grup bilinciyle duygusal uyarılmaya sebebiyet verdiğini ifade eder. Böylece bireysellikten ziyade grup bilincinin artmasıyla ortaya çıkan bu farkındalık durumu mistik veya ilahi bir gücün katılımcılar tarafından hissedilerek deneyimlenmesine ve özümsemesine neden olur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi katılımcıların ritüel sembollerle etkileşimde bulunması hissedilen bu hissiyatı yüceltir. Katılımcıların oluşturduğu bu topluluğun ilahi ve mistik olarak kabul ettiği sembollerin olumlu bir şekilde algılanmasını iyi olarak, olumsuz algılanması da kötü olarak içselleştirilir. Kısacası iyi ve kötünün tanımlanması kolektif bir şuur tarafından gerçekleştirilir. Ayrıca Durkheim, toplulukların, toplumsal birlikteliği sağlamak ve topluluğu temsil eden bu sembollerle tazelenmek adına düzenli olarak bir araya geldiklerini ve ritüellere katıldıklarını dile getirir. Durkheim'ın kavramsal bu bakış açısı toplumsal birliktelik olgusunu ve kültürel dinamiklerin temellerini irdeler. Alver, Durkheim'in ritüel kavramına sosyolojik açıdan açıklık getirir: "Ritüelin, "fertleri ve grupları manevi olarak yeniden oluşturma hizmeti" gördüğünü "her zaman aynı şartlarda aynı şekilde tekrarlanan belli hareketler biçiminde duygusal olarak ifade edilir" bir yapı arz ettiğini belirtir. Ritüeller, "sosyal grubun kendini dönemsel olarak tekrar teyit ettiği vasıtalarıdır"; bu durumda "insanlar bir araya gelir ve kendi manevi birliklerinin bilincine varırlar" (Alver,2010:7).

Ritüeller çeşitlerine göre farklılık gösterir. Karaman'ın da makalesinde söz ettiği gibi Durkheim, ritüelleri olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ritüellerin birçoğu olumlu olarak ele alınır. Bu tarz olumlu ritüeller, bir şeyi ve bir kişiyi kutsamak ve yenilemek olarak tanımlanabilir. Olumsuz ritüeller bu tanımın aksine görünüm verirler. Daha çok bu tarz ritüelleri kaçınılması ve yasaklanması gereken bir şey anlamına gelen Polinezya dilindeki tabu kelimesiyle özdeşleştirilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çeşitli ritüel eylemi yasaklanan bir eylemin gerçekleştirildiği takdirde o işi yapan kişiye kötü şans getirebileceği ve bir felakete maruz kalabileceği düşünüldüğünden olumsuz olarak değerlendirilir. Bu yasaklamalar bir kültürde ya da farklı kültürlerde kişiden kişiye farklılık gösterir. Yasaklar herkes için geçerli olmayabilir. Bu tip ritüeller belli bir toplumun dini inanışına ve o toplumda yaşayan fertlerin davranışsal olarak etkileşimine göre biçimlenmiştir. Eğer bir kişi ritüel çerçevesinde uygunsuz bir eylem gerçekleştirirse, bir arınma (temizlenme, günahlardan kurtulma) ritüeli gerçekleştirilir.

Bazı ritüeller hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşır. Örnek vermek gerekirse başlangıç ve tükeniş gibi anlamlar ifade eden doğum ve ölüm ritüelleri uygulanan ritüel içerisinde bu iki durumu konumlandırmasına bağlı olarak olumlu veya olumsuz olarak gerçekleştirilir. Kısacası olumlu ritüeller önemli kabul edilen bir şeyi veya bir kişiyi kutlayan, olumsuz ritüellerde bir nesneyi ya da bir kişiyi yasaklama ve kaçınma yoluyla koruyan topluca gerçekleştirilen eylemler dizini olarak düşünülebilir. (Durkheim,2012:300).

Durkheim'in olumlu ve olumsuz ritüel tanımlarından yola çıkarak takvimsel ritüeller yenilenme ve yeniden doğuş gibi anlamsal özellikleri içerisinde barındırdığından dolayı olumlu ritüeller olarak adlandırmak doğru olacaktır. Lars Kirkhusmo Pharo *The Ritual Practice of Time* adlı kitabında takvimsel ritüelleri kavramsal, tarihsel, sosyolojik ve antropolojik açıdan detaylıca değerlendirmiş ve ritüellerin geçmişten günümüze çeşitli toplumlarda uygulanmasının temelinde yatan sorunsala anlamsal olarak çözüm aramaya çalışmıştır. Takvimsel ritüellerin anlaşılabilmesi açısından ilk önce yazarın zaman kavramını nasıl takvimsel olarak tanımladığını incelemek gerekir. Zamansal ritüel eylemleri döngüsel takvim ve doğrusal takvim olarak sınıflandırmıştır: “Zamansal ritüel uygulaması ya takvimin bitişini ve başlangıcını ya da takvim sistemi içindeki bir zaman dizisini (aralığını) kutlayabilir. Doğrusal veya döngüsel bir şekilde organize olmak, temelde bir takvim sistemini tanımlar. Tüm takvimlerin bir başlangıç noktası vardır” (Pharo, 2014:343). Pharo, döngüsel bir takvimin sonsuz bir şekilde aynı tarihte başladığını ve aynı tarihte sona erdiğini dile getirir. Doğrusal takvimin ise döngüsel takvimin aksine, belirli bir zaman düzleminde akmadığını daha çok “doğrusal zamanın uzak ancak her zaman kesin kabul edilmeyen bir bitiş tarihi” olduğunu ifade eder. Bu ifadeden anlaşılacağı gibi doğrusal takvimin zaman akışının net olarak belirlenebilmesi için doğrusal zamanın yeniden tanımlaması gerektiği ortaya çıkar. Bu nedenle zaman kavramı takvimsel bir düzen içerisinde tanımlandığında sadece belirli bir başlangıç ve bitiş tarihi olması nedeniyle döngüsel takvimle ilgili başlangıç ve bitiş günlerini kutlayan ritüellerin gerçekleştirilmesinin uygun olduğu ifade edilir (Pharo, 2014:343). Karaman'da takvimsel ritüelleri mevsimlerin başlarında ve sonlarında yapılan kutlamalar olarak ifade etmiştir (Karaman,2010:231). Zamansal ritüel uygulamaları, dilsel, dini ve kültürel amaçlara göre çeşitlilik gösterir. Takvimsel kutlamalar dini bağlamda ele alındığında örnek olarak günümüzde gerçekleştirilen takvimsel kutlamalardan bahsedilebilir. Ancak bazı takvimsel kutlamalar dini bağlamdan uzak sadece kültürel ve sosyal bağlamda günümüze gelen bir eğlence anlayışıyla gerçekleştirilen eylemlerdir: “Zamanın ritüel pratiği, ritüelin kozmogoni (kozmojik zaman) ve geçmiş (tarihsel ve tarih öncesi zaman), mekan (mekânsal-zamansal zaman), sosyal anlamı ve işlevi (zaman sosyolojisi), güç (zamanın siyaseti), gelecek (eskatolojik/kıyamet zamanı) ve düzenin felsefesi (ontolojisi) ve ilahi/kutsal zamanın niteliği ile ilişkisi açısından analiz edilmiştir.” (Pharo, 2014:337).

Zaman sosyolojisi konusunu yaşamın zamansal düzeninden alır. Zamansal ritüel eylemlerinin toplum için kültürel ve birleştirici bir anlamı ve işlevi olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla ritüeller, toplumu ve sosyal yapıları ifade eden unsurları yansıtır. Topluluk üyelerinin katılımcı ya da izleyici olarak yer aldığı bir tören, sosyal bütünleşmeye ve toplum içerisinde sosyal rollerin paylaşımına katkı sağlar. Ritüeller toplumların kendilerini temsil etme biçimlerini oluşturur. Ritüel gerçekleştirdiği toplumun değerlerini, birbirleriyle ilişki biçimlerini ve karakteristik özelliklerini yansıtır ve paylaştığı bu değerlerin pekişmesine katkı sağlayarak topluluğun sürekliliğini sağlar. Bu bağlamda ritüelleri değerlendirildiğinde bazı takvim kutlamalarının, dini ve dilsel kutlamaların dışında yerel kültürü ve o kültürde yaşayan halkın birbirleriyle olan ilişkilerini, karakteristik yapısını ve değerlerini yansıtan bir özelliğe sahip olduğu düşünülebilir. Özellikle takvimsel ritüelleri doğal, ekonomik, bayram ve halk takvimi olarak ele alındığında halk takviminin diğer takvimlerden farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır: “Halk takvimleri olarak da bilinen takvimsel ritler, toplumsal ekonomik farklılığa göre çeşitlenmektedir. Nitekim tarımla geçinen yerleşik Türk toplumunda takvim, ekim ve hasat, bağ bozumu vb. zamana göre belirlenirken; geçimi hayvancılığa dayalı olanlarda hayvanların üreme (koç katımı), ya da sürüye katılma dönemlerine göre şekillenmektedir.” (Karaman,2010:231). Halk takviminin diğer takvimlerden özellikle resmi takvim olarak adlandırdığımız miladi takvimden farkı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı DOKAP tarafından yaptırılan Karadeniz Kültür Envanteri projesinin dijital çıktılarında da ifade edilir: “Halk takvimi, yörenin coğrafi ve iklim özelliklerine göre şekillenir. İnsanların mevcut koşullar dahilinde yapmaları gereken işler, yerel takvimi de şekillendirir”¹. Bu tanımdan yola çıkarak halk takvimini dini ve dilsel takvimden farklı olarak halk takviminin kullanıldığı yerel alışkanlıklara, geleneklere ve coğrafi koşullara göre değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü bu bilgi kapsamında geleneksel alışkanlıklar ve yaşam tarzının şekillendirdiği bu takviminin geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı halk tarafından hala kullanıldığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Takvimsel ritüellerin dışında geleneksel değerlerle şekillenen bir başka ritüelde Deniz bayramı adı altında icra edilen ritüellerdir. Bu tarz ritüeller genellikle deniz kenarında yer alan bölgelerde geçimini balıkçılıktan sağlayan yerel halk tarafından gerçekleştirilir. Her bölgenin tarihsel ve sosyal yapısına göre değişiklik gösteren farklı ritüel eylemleri mevcuttur. Bunun başlıca nedeni o bölgede yaşayan insanların, suyun yaşam kaynağı olması ve denizin de yaşamlarını sürdürebilmeleri için geçim kaynağı olması gibi nedenlerden dolayı bu kutlamaları önemsemesidir. Böylece ritüellerin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde insanların değer verdikleri unsurları geleneklerine göre şekillendirerek kutlaması önemli bir rol oynamaktadır.

Bu anlam örüntüsünde Karadeniz bölgesinde özellikle Trabzon ili ve ilçelerinde uzun yıllardan beri Kalandar ve Alaturbi kutlamaları gerçekleştirilir. Gerçekleştirilen bu ritüellerin kavramsal bağlam içinde sürdürülmesi ile geleneklerin ve toplumsal değerlerin korunması açısından önemli bir yeri olduğundan Trabzon Yalı Mahallesi’nde yüz yıllardır geleneksel olarak kutlanan Kalandar ve Alaturbi şenlikleri ele alınacaktır.

2. YALI MAHALLESİ'NDE KALANDAR VE ALATURBİ KUTLAMALARI

Yaklaşık 7000 kişilik nüfusa sahip olan Yalı mahallesi Trabzon'un kıyı şeridinde yer alan Ortahisar ilçesine bağlı bir mahalledir. Trabzon ve bölgesinde Yalı mahallesi yaygın olarak eski adı ile Faroz Mahallesi olarak tanınır. Trabzon'un önemli limanlarından Faroz limanının ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerine ve yurtdışına balık ticareti yapan önemli firmaların yer aldığı balık halinin mahallede bulunmasından dolayı mahalle sakinleri genellikle balıkçılıkla uğraşır ve özellikle sanata, müziğe, sosyal ilişkilere ve geleneklere oldukça değer verir. Bu bağlamda örnek vermek gerekirse mahallenin oldukça popüler figürlerini balıkçıların hareketlerinden alan Faroz Oyunu, Faroz Kesmesi veya Faroz Kolbastısı olarak adlandırılan bir dans türü de mevcuttur. Genel olarak mahalle halkının dayanışma ve saygı çerçevesinde yürüttüğü güçlü ilişkileri vardır. Özellikle güçlü kadın figürünün aktif olduğu sosyal bir ortama sahip olan mahallede, 15 yıl boyunca bir kadın muhtar görev yapmıştır. Geleneklerine ve yerel alışkanlıklarına bağlı olan mahalle halkı geçmişten günümüze kadar gelen tarihi ve kültürel değerlerini korumuş ve bu değerleri muhafaza edebilmek için Faroz Sosyal Kültür ve Dayanışma Derneği'ni kurarak çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmış ve Faroz tarihi ile kültürel değerlerini anlatan kitaplar yayınlamıştır. Tarihine ve kültürüne değer veren mahalle halkı yüzyıllardır Karadeniz bölgesinin çeşitli yerlerinde kutlanan geleneksel bir eğlence olan Kalandar ve Alaturbi kutlamalarını düzenli olarak gerçekleştirmektedir.

2.1. Kalandar Kutlaması

Kalandar kutlaması Karadeniz bölgesinde yüzyıllardır 13 Ocak'ı 14 Ocak'a bağlayan gece gerçekleştirilen geleneksel bir eğlencedir. Kalandar kutlaması daha önce yapılan birçok akademik araştırmada Trabzon'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce yaşamış birçok yabancı medeniyetle bağlantılı olabileceğine dair varsayımlar ifade edilmiş olsa da yazılı bir kanıt ya da kaynak olmaması sebebiyle bu varsayımları hipotez olarak ele almak daha doğru olacaktır. Okan Alay, *Anadolu ve Kafkasya Kavşağında Geleneksel Bir Yılbaşı Kutlaması* adlı makalesinde Kalandar kutlamasının tarihsel süreçte kavramsal olarak kökenini araştırırken somut bir bilgi olmadığından ortaya atılan tezlerin varsayımdan ibaret olduğunu ifade eder: "Anadolu ve Kafkasya'dan Avrupa'nın iç bölgelerine değin geniş bir coğrafyada köklü bir geçmişi olan Kalandar kutlamasının ilk olarak ne zaman, nasıl ortaya çıktığına dair kesin bilgiler olmasa da bu geleneğin Antik Yunan dönemine kadar uzandığı var sayılmaktadır" (Alay,2018:100). Bu sebeple bugün hala Müslüman ve Türk yöre halkı tarafından sürdürülen böylesine köklü bir ritüelin somut kaynaklar olmadan başka kültürlerle özdeşleştirilmesi Kalandar kutlamasının tarihsel sürecinin açıklanması açısından etkin olmayacağı ifade edilebilir. Bu bağlamda kutlamanın farklı coğrafyalarda görülmesi de Alay'ın makalesinde ifade ettiği gibi Trabzon ve çevresinde daha önce yaşamış kişilerin bu kültürden etkilenecek kutlamaları yeni yerleştikleri bölgelerde sürdürdükleri düşünülebilir. Bu nedenle Kalandar kutlaması bağlamından gerçekleştirilen ritüel eyleminin herhangi bir semavi dinle kesin bağlantılı olmaması sebebiyle, gerçekleştirilen ritüelin dinsel bir özellik taşımadığını aksine kültürel, sosyal ve geleneksel bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir.

Kutlamayla ilgili günümüze kadar gelen araştırmalar, Kalandar kutlamalarının bir takvimle bağlantılı yılbaşı kutlaması olduğu yönündedir. Ancak gerek dini gerekse resmi takvimler incelendiğinde yaygın olarak kabul görmüş hiçbir takvimle bağlantısı görülmemektedir. Geleneksel olarak icra edilen bu ritüelin bir yılbaşı kutlaması olarak ele almak ancak halk takvimi ya da yerel adıyla koca-karı takvimi olarak adlandırılabilmesiyle mümkündür. Alay da makalesinde Düzgün Kara'dan alıntı yaparak bu takvimleri açıklamış ve takvimlerin hangi süreçte nasıl şekillendiğinden bahsetmiştir: ““halk takvimi” olarak kimi zaman “eski takvim”, “kocakarı takvimi”, “mahalli takvim” olarak adlandırılan takvimler kadim halk kültürünün bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu takvimler, halkın uzun zamana yayılan gözlem ve deneyimleriyle yerel, doğal ve kültürel koşullarla da şekillenerek gelenekselleşme yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılır (Düzgün Kara, 2014:236) (Alay,2018:98). Bölgesel yaşam koşulları, mesleki uğraşlar, yerel alışkanlıklar, yöresel yaşam şekli ve iklim yapı gibi farklı unsurlar bu halk takviminin oluşumunda geleneksel bir rol oynamaktadır. Kısaca Kalandar kutlamasını ve bahsi geçen geleneksel takvimi Trabzon yöresi ve gelenekleri bağlamında özetlemek gerekirse kutlamanın Trabzon kültürü, gelenekleri ve yaşam tarzından biçimlenerek geliştiği ve yöre halkı tarafından sürdürüldüğünü ifade etmemiz mümkündür. Karadeniz Kültür Envanteri, Kalandar kutlamalarında kullanılan geleneksel takvimde ayları belirten isimlerin hava, iklim olayları ve tarla bahçe işlerinden kaynaklı ortaya çıktığını ifade eder.

Tablo 1: Geleneksel Takvime Göre Ay İsimleri

Resmî	Yerel İsmi
Ocak	Kalandar
Şubat	Kuçuk
Mart	Mart
Nisan	Abril
Mayıs	Mayıs
Haziran	Kirez / Çerez
Temmuz	Çuruk / Orak
Ağustos	Ağustos
Eylül	İstavrit / Hac / Boş
Ekim	Biçinayı / Koç / Dar
Kasım	Üzüm / Ayrit / Ayerit
Aralık	Husriyenas / Husrinar / İstiyanar / Siğirkoyan / Zemheri / Karakış

Trabzon genelinde bu kutlamalara bakıldığında genel olarak aynı olsa da kutlamalar sırasında söylenen tekerlemeler ile maniler ve kıyafetler yöresel olarak farklılık gösterir. Bu nedenle çalışmanın temelini oluşturan Kalandar kutlamaları Yalı mahallesi örneğinde gerçekleştirilmiştir.

www.facebook.com/FarozMahallesi

Yalı Mahallesi'nde gerçekleştirilen kutlama yöresel aksanın daha etkin olarak kullanılmasıyla birlikte *Galandar* kutlaması olarak adlandırılır. Her yıl 13 Ocak gecesini 14 Ocak sabahına bağlayan zaman diliminde gerçekleştirilen kutlamalar geleneksel bir ritüel olarak eğlence amaçlı yapılmaktadır. Kutlamaların yapıldığı bu gece Kalandar gecesi olarak anılan gecenin ertesi günü ayın ilk günü olarak kabul edilir. Bu nedenle ayın ilk gecesinde de çeşitli eğlenceler düzenlenir. Faroz Kültür ve Dayanışma Derneği'nin yayınladığı *Faroz Tarihi ve Kültürel Değerleri* adlı kitapta yer alan bilgiye göre kutlamanın yapıldığı gece mahalle sakinleri evlerinde lahana sarması, mısır, patates haşlaması ve kabak dilimleriyle çeşitli yemek yapar. Ayrıca kutlamalar sırasında dağıtılmak üzere fındık, ceviz, elma, armut ve ayva gibi çerezler hazır edilir. Böylece Kalandar gecesi aileler sofralarında bu yemekleri yiyerek kutlamaya başlamış olurlar. Kalandar gecesi, mahallenin gençleri uzun bir sopanın ucuna bir torba ve bir zil ilişterek mahalledeki evleri maniler eşliğinde ziyaret ederler. Bu ziyaret sırasında evlerin kapıları ve zilleri çalınarak boş torba içeri atılır. Böylece gençler ziyaret ettikleri evlerden yiyecek ister. Kalandar gecesi torbanın dışında bir de çanta atılır. Çanta, mahallenin erkekleri tarafından atılır ancak bazen genç kızlar da erkek kostümünü giyerek bu eylemi gerçekleştirir. Önceden çanta atıldıktan sonra kolayca geri çekilebilmesi için çantanın ucuna uzunca bir ip iliştilir.

Çanta atma eylemi sırasında atan kişinin tanınmaması amacıyla renkli çeşitli kostümler giyilir ve yine atan kişi maniler söyleyerek sesini değiştirir. (Faroz Tarihi ve Kültürel Değerleri:36).

www.facebook.com/FarozMahallesi

Çanta atma eylemi sırasında söylenen maniler:

Ne olursa alırız
 İşte geldük kapınıza,
 Selam verduk yapınıza.
 Salemumi almasanız,
 Daha gelmem kapınıza.

Dile getirilen bu maniden sonra açılan kapıdan içeri önceden çerezlerle ve çeşitli hediyelerle doldurulan çanta atılır. Çantayı alan ev halkı çerezler ile hediyeleri alır ve içine farklı yiyecekler koyarlar. Daha sonra çanta ipin yardımıyla geri çekilir ve gençler oradan uzaklaşır. (Sevgül,2017:36).

Kalantar gecesi ve ayın ilk günü ile ilgili çeşitli inanışlar ve rivayetlerden bazıları şunlardır:

1. Uğurlu olduğu bilinen bir kişiye ayın ilk suyu taşıttırılır.
2. Çantaların atıldığı evlerde bekar bir kız varsa annesinin önceden hazırladığı tuzulu çörekler bu çantalara konulup kapıda bekleyen kişiye gönderilir. Eğer bekar bir genç bu çöreklerden yerse kızı rüyasında görür ve ondan hoşlanır.
3. Takvim 12 aydan oluştuğu için Kalantar ayının ilk 12 günü hava durumu gözlenir ve 12 günün hava durumu sırasıyla takvimdeki aylarla eşleştirilir.
4. Kalantar ayının ilk günü eve giren kişi uğurlu bir kişi olarak biliniyorsa bütün bir yılın güzel geçeceği düşünülür. Ancak yıl kötü geçtiyse ayın ilk günü eve giren kişinin ayağının uğursuz geldiği düşünülür ve o kişi uğursuz olarak anılır. Bu nedenle aileler çocuklarına ve ev ahalisine ayın ilk günü kimsenin evine gitmemelerini tembihlerler.
5. Kalantar ayının ilk günü ev ziyareti yapacak kişi o evin büyüğünden izin alarak eve girer. Aksi takdirde ziyaretçiler ya eve alınmazlar, ya da eve herhangi bir uğursuzluk gelmesin diye ayaklarına kül dökülür.
6. Kalantar ayının ilk sabahı kimse görmeden denize ve sığırlara bakılmasının uğur getirdiğine inanılır.
7. Kalantar ayının ilk sabahı birinden para alınırsa bolluk, birine para verilirse bereketsizlik getireceğine inanılır. (Sevgül,2017:37).

Kalantar kutlamaları Yalı Mahallesi'nde geleneksel bir tutum içerisinde düzenli olarak her yıl gerçekleştirilen eğlencelerdir. Bu kutlamalar sırasında mahalle halkının amacı bir araya gelip eğlenmek ve geçmişle günümüzü birbirine bağlayan geleneksel bir kutlamada birleşerek kültürel devamlılığı sağlamaktır. Kutlamaların ritüel anlamda eylemselliğinden ve yerel takvimde kullanılan ay isimlerinden yola çıkarak dinsel yada herhangi bir etnik yapıya ait olmadığı sadece bölgeye ait geleneksel özellikler barındırdığını görülebilir. Yüz yıllardır süren bu kültürel yapının zaman zaman kutlamalar sırasında kullanılan modern kostümlerle şekillendiği de göz ardı edilmemelidir. Böylece geçmişten gelen bir değer tarihsel gelişmeler bağlamında yeniden şekillendiği görür. mümkünür.

2.2. Alaturbi Kutlamaları

Yalı Mahallesi'nin lokasyonunun deniz kenarında olması ve sakinlerinin balıkçılıkla uğraşması nedeniyle deniz kavramının kültüründe önemli bir yeri vardır. Alaturbi Trabzon ve çevresinde kutlanan deniz bayramının geleneksel adıdır. Bayram her yıl Trabzon ve yöresinde kutlanmaktadır. Bu nedenle bu kutlama Mayıs 7'si olarak da adlandırılır. Mustafa Akça *Doğu Karadeniz Balıkçıları'nda Yerleşim, Aile ve Gündelik Hayat* adlı makalesinde kutlamaların miladi takvime göre Trabzon'un Beşikdüzü ilçesinde 20 Mayıs'ta ve Yoroç, Akçaabat ve Faroz (Yalı) gibi bölgelerinde 6 Temmuz'da gerçekleştirildiğini dile getirir. Bu nedenle kutlamaların Trabzon'da bölgeden bölgeye göre değişim gösterdiğini söylemek doğru olacaktır. Kutlamalar deniz kenarında balıkçı tekneleriyle ve deniz üzerinde yapılan çeşitli su sporu aktiviteleriyle gerçekleştirilir.

Alaturbi kutlamalarının geçmişten günümüze Çepni kültürü ile geldiği ifade edilmektedir. Alaturbi kutlamaları gününde Trabzon'un uzak yerleşimlerinden ve köylerden birçok kişi sahile gelir. Akça'nın da makalesinde dile getirdiği gibi bu özel günün halk, şifa bulmak, bereket dilemek ve uğurlu bir yıl geçirmek niyetiyle deniz kenarında denize girerek, denize taş atıp dilek dileyerek, en az üç defa kayığa binerek ve en fazla yedi defa dere ağzından geçerek çeşitli ritüeller gerçekleştirir. (Akça, 2015:38). Bu kutlama sırasında gerçekleştirilen ritüeller incelendiğinde Alaturbi kutlamasının da dinsel ve etnik özellik taşımadığı tamamen yöre halkının yüz yıllardır yaşam ve geçim kaynağı olan deniz bağlamında geleneksel bir anlam ifade ettiği kolayca anlaşılmaktadır. Akça'nın açıklamalarına göre gerçekleştirilen ritüeller genel olarak şifa ve arınma temelli yapılan eylemlerdir. Ritüeller kapsamında balıkçılar, kayıklarına kabul ettikleri hastaları şifa bulması amacıyla denizde gezdirir ya da dere ağzı etrafında dolaştırır. Bu sırada şifa bulmak isteyen hastalar dileklerini dile getirir. Ancak gerçekleştirilen bu ritüel eylemlerinin şifa için dileklerin dile getirildiği bir aksiyona sahip olması Türklerin Gök-Tanrı inancıyla da bağdaşmasına olanak sağlar. Abdülkadir Kıyak *Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri* adlı makalesinde Gök-Tanrı inancına göre Türkler, doğada mistik ve ruhani anlamda birtakım varlıkların ve güçlerin var olduğuna inandığını dile getirir. Orhun kitabelerinde de bu ruhani varlıkların mevcudiyetinden yer-su (yer-sup) olarak yer aldığını belirtir. (Kıyak, 2013:23). Bu bağlamda zamanla iyi anlamda farklı anlamlar taşıyan su kavramının, genel olarak insana iyilik ve şifa getirildiği düşünülmüştür. Türkiye'de birçok yörede yaygın olarak gerçekleştirilen Hıdırellez kutlamalarında kâğıda yazılan dileklerin gerçekleşmesi umuduyla denize veya suya atıldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Kıyak, Türk toplumunda suyun önemli bir yeri olduğunu vurgular:

Türk düşünce sisteminde suyun en önemli özelliklerinden biri de hayatın, verimliliğin ve bereketin kaynağı olmasıdır. Hatta gökten inen su (yağmur), günümüz Türk toplumları tarafından rahmet diye anılmakta ve özellikle bahar mevsiminde bereketi temsil etmektedir. Çünkü toprak ve insan, su ile hayat bulmakta ve tabiat onunla canlılık kazanmaktadır (Kıyak, 2013:25).

Alaturbi kutlamaları sırasında insanların yeniden hayat bulmak ve canlanmak amacıyla bu ritüel eylemlerini gerçekleştirdiği deneyimlenir. Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nin yayınlamış olduğu raporda bu kutlamalara hastaların şifa bulmak amacıyla katıldığı belirtilmiştir: "Ağrılı, sancılı, saralı olanlar Alaturbi günlerinde denize girerek iyileşeceklerine inanırlar. Yüzme bilenler denize girerek, bilmeyenler denizden taşıdıkları sularla boydan boya yıkanır. Bu arada kayıklara binerek en az üç, en çok yedi dere ağzı dolaşmak pek çok derde derman olur" (Trabzon Büyükşehir Belediyesi Raporu :40).

Geçmişten günümüze kadar gelen geleneksel bu kadim ritüel kutlaması Trabzon'da birçok yerde olduğu gibi Yalı Mahallesi'nde de düzenli olarak gerçekleştirilir. Böylece bu mahallede nesiller boyu yaşayan insanların yöresel özelliklerine ne kadar bağlı olduğu sonucuna vararak geçmişten gelen kültürlerini bir miras olarak kabul edip devam ettirdikleri açıkça görülmektedir. Ritüellerin kültürel bir miras olduğu ve bu eylemleri yaşattıkça gerçekleştiren toplumların da değişim göstermeden varlıklarını korudukları ifade edilebilir.

SONUÇ

Geçmişten günümüze çeşitli dilsel, dini ve kültürel temelli özellikler oluşturan çeşitli ritüeller tarihsel süreç içerisinde insanın var olduğu tüm coğrafyalarda yüzyıllarca varlığını korumuştur. Genel olarak ritüellerin dini kökenli olarak ortaya çıktığı ve birçok dinin yüzyıllarca varlığını sürdürmesi ve inanlarının mevcudiyetinden dolayı birçok ritüelin varlığını koruduğu düşünülse de bazı ritüellerin dini bir temeli olmadığı sadece o ritüelleri gerçekleştiren insanların nesiller boyunca aynı bölgede ikamet etmesi ve bölgenin iklimsel şartları ile bağlantılı olarak geleneksel yaşam biçimlerini devam ettirmesi ritüellerin günümüze kadar gelmesine imkân sağlamıştır. Bu çalışma bağlamında Kalandar ve Alaturbi kutlamaları Trabzon Yalı Mahallesi örneğinde takvimsel ve şifa özellikleri taşıyan kültürel bağlamda biçimlenmiş geleneksel ritüellerin geçmişten günümüze çeşitli kültürel değişimlere maruz kalsalar dahi varlıklarını sürdürmeleri irdelenmiştir.

Kalandar kutlamasının, Yalı Mahallesi örneğinde dini amaçla yapılmadığı eğlence bağlamında geleneksel bir kutlama olduğu tespit edilmiş. Günümüze kadar gelmesinin başlıca sebebinin genel anlamda diğer ritüellerde olduğu gibi insanlar arasında dayanışma sağlama, geçmişten günümüze gelen kültürel özellikleri koruma ve kültürel varlığının devamlılığını sağlama ile bireysel düzeyde mutlu olmak, eğlenmek, yenilenme ve yeniden doğuş gibi özellikler barındırdığı görülmüştür.

Alaturbi kutlamasının, Yalı Mahallesi örneğinde devam ettirilmesi Kalandar Kutlamasının genel amaçlarıyla benzerlik taşıırken bir şifa ritüeli bağlamında Alaturbi kutlamaları insanlara sağlık, huzur, mutluluk gibi psikolojik rahatlama sağladığı ve bu kutlamanın aynı zamanda toplumsal huzura katkı sağladığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda bireysel düzeyde ümit aşıl原因 bir kutlama özelliği taşımasından dolayı Alaturbi kutlamalarının da yeniden doğuş teması barındırdığı ifade edilebilir.

Bu çalışmanın amacı bağlamında ritüel kavramı anlamsal olarak açıklanmış ve tarihsel ve sosyo-kültürel örüntüde Trabzon Yalı Mahallesi'nde gerçekleştirilen Kalandar ve Alaturbi kutlamaları kavram bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda dünyanın farklı yerleşim yerlerinde ritüeller belli temalar çerçevesinde farklı şekillerde ve eylemlerde gerçekleştirildiği ancak bu eylemlerin devam etmesinin temel sebebinin insanların kültürel varlıklarını ve sosyal birlikteliklerini devam ettirmek amacıyla kültürel miraslarına sahip çıkıp korudukları tespit edilmiştir. Böylece insanlar zamansal değişikliklere rağmen topluluklarını ritüel eylemleri vasıtasıyla güçlendirdikleri ve öz benliklerini korudukları sonucuna varılmıştır. Bu nedenle çalışma amacına ulaşmıştır.

Bu çalışma kapsamında ritüel kavramının detaylıca açıklanması amacıyla uluslararası akademik çevrelerce kabul görmüş yazarların eserleri, Başkent Üniversitesi Radyo, Televizyon ve Sinema Doktora Programı kapsamında RTS611 Kùltürlerarası İletişim dersi notları, ile Türkiye'de ritüel kavramı ile Kalandar ve Alaturbi kutlamalarını daha önce incelemiş akademisyenlerin, derneklerin ve kurumların yayınları kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışma bir mahalle ve iki ritüel eylemi bağlamında gerçekleştirildiğinden kısıtlı bir sonucu sahiptir. Bu nedenle bölge genelinde gerçekleştirilen bu kutlamaların ya da farklı ritüellerin tespit edilmesi ve Trabzon ve yöresi genelinde kapsamlı olarak incelenmesi önerilir.

KAYNAKÇA

- Akça, M. (2015), Doğu Karadeniz Balıkçılarında Yerleşim, Aile ve Gündelik Hayat, UKHAD: https://www.academia.edu/11781292/Do%C4%9Fu_Karadeniz_Bal%C4%B1k%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1nda_Yerle%C5%9Fim_Aile_ve_G%C3%BCndelik_Hayat_The_Settlement_Family_and_Everyday_Life_of_the_Eastern_Black_Sea_Fishermen
- Alay, O (2018), ANADOLU VE KAFKASYA KAVŞAĞINDA GELENEKSEL BİR YILBAŞI KUTLAMASI: KALANDAR: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/537647>
- Alver, K. (2010), Emile Durkheim ve Kültür Sosyolojisi, Sosyoloji Dergisi.
- Bell, C. (1992), Ritual theory Ritual Practice, Oxford University Press.
- Durkheim, E. (2012), Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Gece Kitaplığı
- Karaman, K. (2010), Ritüellerin Toplumsal Etkileri, SDÜ Sosyoloji Dergisi
- Karadeniz Kültür Envanteri: <https://karadeniz.gov.tr/halk-takvimi-ve-meteorolojisi-8/>
- Kıyak, A. Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/147859>
- Lars, K. P (2014), Ritual Practice of Time, Brill.
- Özgen, M (2021) Antropolojide Din ve Ritüel: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2057812>
- Sevgül, M., Faroz Sosyal Kültür ve Dayanışma Derneği (2017), Geçmişten Günümüze Faroz Tarihi ve Kültürel Değerleri, Sakarya
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi Raporu: https://www.trabzon.bel.tr/uploads/FCK_PDF/403.pdf